

PRZEDMOWA

Niniejszym przekazuję Państwu kolejne opracowanie, zawierające wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 z dnia 20 maja 2002 roku. Spis ludności i mieszkań był przeprowadzony w okresie 21 maja – 8 czerwca 2002 r., łącznie z Powszechnym Spisem Rolnym.

Pierwsze publikacje, zawierające podstawowe wyniki większości tematów będących przedmiotem badań w obu spisach, ukazały się w formie dwóch ogólnopolskich raportów.

Prezentowana publikacja jest opracowaniem tematycznym, poświęconym charakterystyce demograficznej i społecznej gospodarstw domowych, rodzin oraz ludności wchodzącej w ich skład. Opracowanie zawiera obszerne informacje o liczbie, wielkości, składzie rodzinnym i pokoleniowym gospodarstw domowych, o stosunku pokrewieństwa osób do głowy gospodarstwa oraz cechach demograficznych i społecznych głowy.

Spośród gospodarstw domowych wyłoniono rodziny. W publikacji zamieszczono informacje o liczbie i typach rodzin, rodzinach z dziećmi i rodzinach zrekonstruowanych (badanych po raz pierwszy). Przedmiotem szczególnego zainteresowania są rodziny z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu oraz liczba i wiek tych dzieci. Zaprezentowano także wyniki spisu z 1988 roku, co umożliwia obserwację zmian, jakie miały miejsce w okresie transformacji społeczno-ekonomicznej.

Publikacja zawiera uwagi ogólne, które przedstawiają cel spisu i jego zakres tematyczny, podstawy prawne oraz zasady i formy upowszechniania wyników, uwagi metodyczne, zawierające definicje pojęć i stosowane klasyfikacje, część analityczną oraz część tabelaryczną. W części tabelarycznej zamieszczone zostały tablice przeglądowe (z wynikami spisów 1988 i 2002), tablice korelacyjne oraz zbiorcze ze spisu 2002, ukazujące dane ogólnopolskie oraz w przekroju terytorialnym.

Opracowanie jest dostępne w wersji elektronicznej na płycie CD, a jego fragmenty są prezentowane także w Internecie.

Publikacje tematyczne, przedstawiające wyniki spisu ludności i mieszkań 2002, dotyczą informacji z następujących obszarów tematycznych:

- ludność; stan i struktura demograficzna, struktura społeczna oraz wybrane aspekty struktury ekonomicznej, takie jak: aktywność ekonomiczna czy źródła utrzymania,
- gospodarstwa domowe i rodziny;
- zasoby mieszkaniowe; ich stan i jakość oraz warunki mieszkaniowe ludności.

Tą drogą składam serdeczne podziękowanie Wszystkim, którzy przyczynili się do przygotowania i przeprowadzenia powszechnego spisu ludności i mieszkań 2002 oraz opracowania jego wyników. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że prezentowane wyniki spisu będą przydatne dla szerokiego grona odbiorców danych statystycznych.

*Generalny Komisarz Spisowy
Prezes Głównego Urzędu Statystycznego
Tadeusz Toczyński*

Warszawa, sierpień 2003 roku

UWAGI OGÓLNE

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002 został wprowadzony ustawą. Spis ludności i mieszkań był przeprowadzony na terenie całego kraju w dniach od 21 maja do 8 czerwca 2002 roku razem z powszechnym spisem rolnym – według stanu w dniu 20 maja 2002 r. o godz. 2400.

Doświadczenia polskie

W ostatnim stuleciu Polska przeprowadziła siedem spisów powszechnych ludności i mieszkań (1921, 1931, 1950, 1960, 1970, 1978 i 1988), jeden spis sumaryczny w 1946 r. oraz trzy spisy reprezentacyjne – (mikrospisy) – w latach: 1974, 1984 i 1995.

Znaczenie spisów ludności i mieszkań jest różne w poszczególnych krajach, w zależności od sprawności funkcjonowania systemów ewidencyjnych i rejestrów oraz od stopnia powiązania systemu badań statystycznych z administracyjnymi źródłami danych. W naszym kraju znaczenie spisu ludności jest nadal bardzo duże.

Podstawy prawne, termin i zakres podmiotowy spisu ludności i mieszkań 2002

Termin i zakres tematyczny spisów, zasady organizacji i realizacji prac spisowych, zobowiązanie ludności do udzielenia informacji i sposób zebrania informacji zostały określone w następujących aktach prawnych:

1. w ustawie z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2001 r. (Dz. U. z 2000 r., Nr 1, poz. 1) z późniejszą zmianą (Dz. U. z 2000 r., Nr 93, poz. 1026),
2. w ustawie z dnia 9 września 2000 r. o powszechnym spisie rolnym w 2002 r. (Dz. U. z 2000 r., Nr 99, poz. 1072) oraz
3. w ustawie z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 1995 r., Nr 88, poz. 439) z późniejszymi zmianami.

Narodowemu spisowi powszechnemu ludności i mieszkań 2002 podlegały:

1. osoby stale zamieszkałe i czasowo przebywające w mieszkaniach, budynkach, obiektach i pomieszczeniach,
2. mieszkania i budynki, w których znajdują się mieszkania zamieszkane lub niezamieszkane oraz zamieszkane obiekty zbiorowego zakwaterowania i inne zamieszkane pomieszczenia nie będące mieszkaniami,
3. osoby niemające miejsca zamieszkania.

Spis ludności i mieszkań przeprowadzony w 2002 roku nie obejmował:

1. szefów i cudzoziemskiego personelu przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych, członków rodzin tych osób oraz innych osób korzystających z przywilejów i immunitetów na mocy umów, ustaw lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych (pozostali cudzoziemcy przebywający w Polsce były spisywani na ogólnych zasadach),
2. osób ubiegających się o azyl,
3. mieszkań, budynków, obiektów i pomieszczeń będących własnością przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych.

Powszechnym spisem rolnym zostały objęte:

1. indywidualne gospodarstwa rolne,
2. działki rolne,
3. osoby fizyczne będące właścicielami zwierząt gospodarskich, nie posiadające użytków rolnych lub posiadające użytki rolne o powierzchni mniejszej niż 0,1 ha,
4. pozostałe gospodarstwa rolne będące w użytkowaniu osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej.

W ramach spisu ludności zostały przeprowadzone dodatkowe badania:

1. migracji długookresowych,
2. dzietności kobiet.

W czasie spisu wypełniane były następujące formularze:

- formularz A – przeznaczony do opisu mieszkania i budynku oraz do spisania osób w mieszkaniu, osób mieszkających w pomieszczeniu nie będącym mieszkaniem, osób w obiekcie zbiorowego zakwaterowania, a także osób bezdomnych,
- formularz M – przeznaczony do zebrania informacji o migracjach osób, które w latach 1989-2002 przebywały poza obecnym miejscem zamieszkania (w innej miejscowości w kraju lub za granicą) przez okres co najmniej 12 miesięcy,
- formularz D – przeznaczony do badania dzietności kobiet będących w wieku 16 lat i więcej, zamieszkałych w wylosowanych mieszkaniach,
- formularz R1 – przeznaczony do spisu w indywidualnych gospodarstwach rolnych,
- formularz R2 – przeznaczony do spisu u użytkowników działek rolnych i u właścicieli zwierząt gospodarskich,

- formularz R3 – przeznaczony do spisu gospodarstw rolnych prowadzonych przez osoby prawne i inne jednostki organizacyjne.

Wzory formularzy zostały opublikowane jako załączniki do ustaw o spisach. Zgodnie z przepisami tych ustaw, udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w formularzach A, M, R1, R2, R3 było obowiązkowe, zaś w formularzu D – dobrowolne.

Osoby objęte spisem obowiązane były do udzielenia rachmistrzom spisowym ścisłych, wyczerpujących i zgodnych z prawdą odpowiedzi na pytania zawarte w wymienionych formularzach. Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne wypełniły we własnym zakresie formularze R3 i przekazywały je do właściwego terytorialnie urzędu statystycznego.

Szczegółowe zasady wypełniania formularzy A, M oraz D podane są w instrukcjach metodologicznych do spisu ludności i mieszkań, natomiast zasady wypełniania formularzy R1, R2 oraz R3 zawarte zostały w instrukcjach metodologicznych do powszechnego spisu rolnego. Formularze oraz instrukcje spisowe dostępne są na stronie internetowej GUS.

Podstawowe cele powszechnego spisu ludności i mieszkań 2002

1. Dostarczenie informacji o stanie i strukturze ludności, gospodarstw domowych i rodzin oraz informacji o mieszkaniach i warunkach mieszkaniowych – na najniższym poziomie podziału terytorialnego kraju;
2. Możliwie szeroka charakterystyka zmian, jakie zaszły w czasie w podstawowych strukturach demograficzno-społecznych ludności, gospodarstw domowych i rodzin oraz zmian w wielkości i standardzie zasobów mieszkaniowych;
3. Dostarczenie informacji niezbędnych do międzynarodowych porównań – poprzez uwzględnienie w opracowaniach standardów i zaleceń organizacji międzynarodowych (ONZ oraz Unii Europejskiej).

Zakres tematyczny powszechnego spisu ludności i mieszkań 2002

Lata dziewięćdziesiąte to okres przemian społeczno-ekonomicznych nie tylko w Polsce, ale także w wielu krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Lata te charakteryzowały się daleko idącą integracją międzynarodową, która znalazła swoje odbicie m.in. w procesie dostosowywania krajowych systemów statystycznych, w tym wyników spisów, do wymogów międzynarodowych. Biuro Statystyczne ONZ, Europejska Komisja Gospodarcza oraz Unia Europejska wspólnie przygotowały propozycje tematów rekomendowanych do uwzględnienia w spisach powszechnych ok. 2000 r. Propozycje te biorą pod uwagę znaczenie konkretnych aspektów sytuacji ludnościowej oraz potrzeby

informacyjne poszczególnych krajów, a także potrzeby organizacji międzynarodowych związane z monitorowaniem i rozwijaniem polityki społecznej i regionalnej.

Zalecenia międzynarodowe nie są bezwzględnie obowiązujące dla poszczególnych krajów, aczkolwiek należy się liczyć z tym, iż Polska – podobnie jak każde inne państwo – ma obowiązek dostarczania porównywalnych informacji statystycznych do międzynarodowych baz danych. Należy jednak mieć na uwadze, że każdy kraj ma pewne tematy ściśle powiązane ze swoją specyfiką, które muszą być bezwzględnie badane w kolejnych spisach i z tego względu powinny stanowić stały element tematyki spisowej.

Wyniki spisu pozwalają na ocenę ilościowych i jakościowych zmian, jakie zaszły w społeczeństwie w okresie od poprzedniego spisu, charakteryzując kolejny etap jego rozwoju. Spis powszechny ludności jest swoistą fotografią społeczeństwa, przedstawiającą w danym momencie stan, rozmieszczenie i różnorodne struktury ludności, zamieszkałej na terenie całego kraju.

Poprzez porównanie wyników obu spisów 2002 oraz 1988 – istnieje możliwość rozpoznania kierunków i natężenia zmian rozwoju demograficzno-społecznego oraz zmian w infrastrukturze mieszkaniowej i potrzebach mieszkaniowych – w miarę możliwości – na każdym szczeblu podziału terytorialnego kraju, tj. na poziomie regionalnym: województw, podregionów (NTS-3) oraz lokalnym (powiatów i gmin). Należy przypomnieć, że reforma administracyjna wprowadziła powiaty, jako wydzielone jednostki administracyjne, które nie istniały w spisie z 1988r., jak również zmieniły się znacznie granice administracyjne województw. Dla potrzeb analizy zmian w czasie przeliczone zostały (w podstawowym zakresie) wyniki spisu 1988 według podziału administracyjnego obowiązującego aktualnie. Przeliczone dane po raz pierwszy zostały upowszechnione w raporcie z wynikami spisu 2002, który został wydany w czerwcu 2003 roku.

Spis ludności i mieszkań 2002 obejmował następujące tematy:

1. Geograficzne rozmieszczenie ludności według miejsca zamieszkania oraz przebywania;
2. Migracje wewnętrzne i zagraniczne ludności;
3. Demograficzną charakterystykę osób: płeć, wiek, stan cywilny (formalno-prawny i faktyczny);
4. Charakterystykę demograficzną gospodarstw domowych i rodzin: pozycję osób w gospodarstwie domowym i rodzinie, wielkość i skład gospodarstwa domowego i rodziny;

5. Charakterystykę społeczną osób: poziom wykształcenia oraz uczęszczanie do szkoły, kraj urodzenia, obywatelstwo, deklarowaną narodowość i język używany w rozmowach w domu;
6. Niepełnosprawność prawną i biologiczną;
7. Aktywność ekonomiczną ludności: pracujący, bezrobotni, bierni zawodowo, pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych, zawód; rodzaj działalności zakładu pracy;
8. Główne i dodatkowe źródła utrzymania osób oraz pobieranie świadczeń społecznych;
9. Źródła utrzymania gospodarstwa domowego; samodzielność gospodarowania;
10. Gospodarstwa zbiorowe i rodziny w tych gospodarstwach;
11. Mieszkania zamieszkane i niezamieszkane: stan zasobów mieszkaniowych;
12. Wielkość mieszkań i ich wyposażenie;
13. Samodzielność zamieszkiwania;
14. Charakterystykę budynków.

Tematyka ludnościowa została wzbogacona dzięki przeprowadzeniu dwóch badań towarzyszących spisowi, a mianowicie: badania dzietności oraz badania długookresowych migracji ludności, jakie miały miejsce w latach 1989-2002.

Badanie dzietności kobiet

Badania dzietności kobiet (reprezentacyjne) są już tradycją w polskich spisach ludności. Po raz pierwszy takie badanie przeprowadzono przy spisie ludności w 1970 roku. Badanie przeprowadzone w 2002 roku było badaniem szczególnie ważnym z następujących powodów:

- a) w latach dziewięćdziesiątych wystąpiła w naszym kraju głęboka depresja demograficzna, niemająca precedensu w historii powojennej Polski,
- b) począwszy od 1989 r. reprodukcja ludności w naszym kraju nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń; aktualne prognozy ludności nie wskazują na zmianę procesu zmniejszającej się dzietności w perspektywie najbliższych 20 lat,
- c) począwszy od 1999 roku ludność Polski zmniejsza się.

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na próbie prawie 350 tys. kobiet, będących w wieku powyżej 16 lat (bez względu na ich stan cywilny). Ankietowe badania dzietności są z założenia badaniami, w których uczestnictwo jest dobrowolne.

Badanie długookresowych migracji ludności w latach 1989 – 2002

Badaniem zostało objętych prawie 4 mln osób, które zmieniały w latach 1989-2002 miejsce zamieszkania na pobyt stały lub na okres co najmniej 12 miesięcy. Badanie to obejmuje migracje wewnętrzne oraz migracje zagraniczne ludności.

Uzyskane w spisie informacje o migracjach pozwolą określić faktyczne rozmiary przemieszczeń, ich zasięg przestrzenny i główne kierunki mobilności ludności w latach 90-tych. Ustalenie rozmiarów takiej kategorii migracji i liczby osób migrujących w bieżących badaniach jest niezwykle trudne z uwagi na stosunkowo skromny zakres dostępnych informacji.

Formy upowszechniania wyników spisu

Wyniki Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań 2002 dostarczają podstawowych informacji o liczbie i strukturach demograficznych i społeczno-ekonomicznych ludności, gospodarstw domowych i rodzin, zamieszkujących lub przebywających w Polsce oraz o rozmiarach zasobów mieszkaniowych, o ich jakości i wykorzystaniu.

Można wyróżnić cztery podstawowe formy upowszechniania danych spisowych:

1. Publikowanie danych;
2. Udostępnianie danych na nośnikach informatycznych oraz poprzez bezpośredni dostęp do baz informacyjnych z wynikami spisu;
3. Dostępność podstawowych danych poprzez Internet;
4. Udostępnianie danych poprzez Bank Danych Regionalnych.

Publikowanie wyników spisów jest już tradycją. Zatem, ta forma upowszechniania danych będzie kontynuowana. Jednak wobec gwałtownego rozwoju informatyki oraz nowoczesnych technologii komunikacji szczególna uwaga będzie zwrócona na ułatwienie odbiorcom danych spisowych korzystania z elektronicznych form dostępu do danych.

Przewiduje się, że w 2003 roku zostanie wydanych 13 publikacji tabelarycznych, zawierających wyniki spisu na poziomie ogólnokrajowym z jednoczesną prezentacją przekrojów regionalnych. Kolejne publikacje, głównie o charakterze analityczno-tabelarycznym będą opracowywane i wydawane począwszy od 2004 roku. Publikacje te – w większości – będą przygotowywane wspólnie z przedstawicielami środowisk naukowo-badawczych, zarówno tymi, z którymi GUS ma podpisane umowy o współpracy badawczej, jak i z innymi uczelniami oraz instytutami naukowo-badawczymi.

Jednocześnie z wydawaniem publikacji ogólnokrajowych będą wydawane opracowania regionalne (wojewódzkie), a także lokalne, dotyczące poszczególnych gmin.

Przygotowywany w postaci tablic wynikowych zakres opracowania wyników spisu, nie wyczerpuje wszystkich możliwości wykorzystania danych spisowych. Wdrożony system informatyczny, w tym szeroki program symbolizacji automatycznej oraz automatycznego "wyprowadzania" wielu informacji (zmiennych), pozwoli na opracowywanie wyników spisu również w innych niż proponowane układach korelacyjnych i przestrzennych. Potencjalni

odbiorcy takich danych spisowych, które wykraczają poza dane ujęte we wspomnianych tablicach wynikowych, muszą jednak liczyć się z tym, że zamówienia będą realizowane w późniejszym czasie.

Wykaz publikacji z wynikami spisu, przewidzianych do wydania w latach 2003-2004

W 2003 roku przewidziano wydanie następujących tytułów, zawierających dane na poziomie ogólnokrajowym, z uwzględnieniem przekroju regionalnego (według województw i podregionów), a dla niektórych informacji – także przekroju lokalnego (dla powiatów i gmin):

1. Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań 2002. Raport z wyników
2. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna
3. Gospodarstwa domowe i rodziny
4. Zamieszkane budynki
5. Mieszkania
6. Mieszkania niezamieszkane
7. Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna
8. Ludność i gospodarstwa domowe związane z rolnictwem
9. Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe
10. Aktywność ekonomiczna ludności
11. Warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych i rodzin
12. Migracje zagraniczne ludności
13. Migracje wewnętrzne ludności
14. Metodologia narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań 2002.

W 2004 roku zostaną wydane kolejne tytuły, poświęcone poszczególnym tematom:

15. Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem
16. Przynależność narodowościowa ludności Polski
17. Dzietność rodzin (na podstawie Ankiety Rodzinnej 2002)
18. Migracje długookresowe ludności (na podstawie Ankiety Migracyjnej 2002).

Zdecydowana większość publikacji wydawanych w 2003 roku ma charakter tabelaryczny, przy czym zachowana została jednolita struktura opracowań. Publikacje przewidziane do wydania w 2004 roku to opracowania tabelaryczne lub analityczno – tabelaryczne.

Uwagi techniczne

Wszystkie tablice zawarte w aneksie tabelarycznym zostały opracowane w formacie Excel i w takiej postaci są dostępne na płycie CD.

W tablicach, zarówno w tekście jak i w aneksie, wprowadzono automatyczne zaokrąglenia, co niekiedy może powodować drobne rozbieżności w sumowaniu danych na wyższych poziomach agregacji.

Z uwagi na ustawowy obowiązek GUS do zachowania tajemnicy statystycznej, zachodzi konieczność "ukrywania" rzadkich informacji, występujących najczęściej przy prezentacji danych na poziomie lokalnym. W tych obszarach gdzie może istnieć realne niebezpieczeństwo identyfikacji danych jednostkowych, informacje liczbowe zostały zastąpione umownym znakiem.

UWAGI METODYCZNE

Podstawowe definicje pojęć i klasyfikacje – niezbędne do właściwej interpretacji wyników spisu – będą zamieszczane w każdej z publikacji z wynikami spisu.

Z uwagi na fakt, że dla części mieszkańców niemożliwe było przeprowadzenie spisu z udziałem rachmistrza spisowego (z różnych powodów), podstawowe informacje dla takich osób, takie jak: imię i nazwisko, data urodzenia oraz płeć – zostały spisane z ewidencji. Wszystkie pozostałe pytania na formularzu spisowym – w przypadku spisywanych z ewidencji – pozostały bez odpowiedzi. Szacuje się, że z ewidencji spisano ponad 730 tys. osób (ponad 2% ogółu ludności), będących stałymi mieszkańcami naszego kraju. Bezpośrednią konsekwencją spisywania z ewidencji są braki odpowiedzi (nieustalone), podawane w poszczególnych tablicach.

W czerwcu 2002 roku został przeprowadzony spis kontrolny do powszechnego spisu ludności i mieszkań. Badaniem objęto ponad 900 wylosowanych obwodów spisowych. W spisie kontrolnym zbadano 64 tys. mieszkań zamieszkałych i niezamieszkałych oraz 192 tys. osób, zamieszkałych lub przebywających w mieszkaniach. Wyniki spisu kontrolnego posłużą do analizy i oceny jakości danych spisowych. Efekty takiej analizy będą prezentowane w kolejnych ogólnopolskich publikacjach tematycznych a także zostaną udostępnione na stronie internetowej GUS www.stat.gov.pl Szczegółowe zasady metodologiczne spisu kontrolnego zostaną przedstawione w publikacji poświęconej metodologii spisu ludności i mieszkań 2002.

DEFINICJE POJĘĆ

KATEGORIE LUDNOŚCI

Na podstawie wyników spisu ludności i mieszkań z 2002 (NSP'2002) zostały wyodrębnione trzy podstawowe kategorie ludności:

1. Ludność stała (stale zamieszkała);
2. Ludność faktycznie zamieszkała;
3. Rezydenci (ludność rezydująca).

We wszystkich tablicach tej publikacji informacje dotyczą kategorii ludności faktycznie zamieszkałej – dalej określanej jako "ludność".

Ludność stała (stale zamieszkała)

Kategoria obejmuje osoby mieszkające stale (z reguły zameldowane na pobyt stały) oraz:

- obecne w czasie spisu, a dokładnie w momencie krytycznym spisu,

- nieobecne w momencie spisu, bez względu na miejsce przebywania i czas trwania tej nieobecności.

Ludność faktycznie zamieszkała

Kategoria obejmuje następujące grupy osób:

1. Mieszkające stale, które:

- a) były obecne w momencie spisu;
- b) były nieobecne w momencie spisu, ale ich nieobecność trwała mniej niż 2 miesiące;
- c) były nieobecne w momencie spisu przez okres dłuższy niż 2 miesiące, ale ich nieobecność wynikała z następujących powodów:

- odbywania zasadniczej służby wojskowej lub innej w systemie skoszarowanym oraz uczestniczenia w misjach wojskowych;
- przebywania w zakładzie karnym lub śledczym;
- pobytu za granicą.

2. Przebywające czasowo przez okres powyżej 2 miesięcy. Dotyczy to osób, które mieszkają na stałe w innym miejscu (są tam zameldowane na pobyt stały), natomiast w miejscu spisania przebywają czasowo z następujących powodów: nauka, praca, warunki rodzinne lub mieszkaniowe, leczenie lub rehabilitacja, przebywanie w domu opieki. Jako czas okresowej nieobecności lub przebywania przyjęty został czas faktyczny, a nie zamierzony.

Kategoria ludności faktycznie zamieszkałej nie uwzględnia osób przybyłych z zagranicy na pobyt czasowy, tj. tych, które nie posiadają stałego pobytu w Polsce (pozwolenia na osiedlenie się).

Rezydenci (ludność rezydująca) – nowa kategoria ludności

Do rezydentów zalicza się:

- stałych mieszkańców, z wyjątkiem osób przebywających poza miejscem zamieszkania przez okres co najmniej 12 miesięcy – bez względu na ich miejsce przebywania (w kraju czy za granicą);
- osoby przebywające czasowo przez okres co najmniej 12 miesięcy, przybyłe z innego miejsca w kraju lub z zagranicy (cudzoziemcy).

Jako kryterium przemieszczania się ludności przy wyodrębnianiu tej kategorii przyjmuje się: naukę, pracę, warunki rodzinne i mieszkaniowe, leczenie i rehabilitację, pobyt w domu opieki. Oznacza to, że osoby odbywające zasadniczą służbę wojskową (w systemie skoszarowanym) lub przebywające w zakładach karnych czy aresztach – bez względu na czas nieobecności – są zaliczane do rezydentów miejscowości, w których zamieszkiwali przed jej "przymusowym" opuszczeniem.

Wyniki spisu dla kategorii ludności rezydującej będą przedstawione w odrębnej publikacji.

WIEK

Wiek osób – określony liczbą lat ukończonych – ustalono poprzez porównanie pełnej daty urodzenia z dniem przeprowadzenia spisu (tzw. dniem krytycznym, tj. 20 maja 2002 roku).

W tablicach obok grup wieku (pięcioletnich lub innych) wprowadzono także grupy pokoleniowe ludności:

- młodzi – osoby w wieku 0-29 lat,
- w średnim wieku – osoby w wieku 30-59 lat,
- starsi – osoby w wieku 60 lat i więcej.

STAN CYWILNY PRAWNY

W spisie ludności 2002 po raz pierwszy badany był (zgodnie z rekomendacjami międzynarodowymi) stan cywilny prawny osób – zdefiniowany jako stan cywilny według obowiązującego w danym kraju prawa.

Dla każdej osoby w wieku 15 lat i więcej ustalono stan cywilny prawny według następujących kategorii:

- kawaler, panna
- żonaty, zamężna
- wdowiec, wdowa
- rozwiedziony, rozwiedziona
- separowany, separowana (separacja prawna została w Polsce wprowadzona w końcu 1999 r.).

Dla pełniejszej charakterystyki sytuacji rodzinnej osoby o statusie prawnym zamężna/żonaty podzielono na:

- pozostające w związku małżeńskim – niezależnie od tego, czy współmałżonkowie zostali spisani razem czy też oddzielnie (np. nieobecność spowodowana była nauką, pracą, brakiem własnego mieszkania),
- niepozostające w związku małżeńskim – osoby, które decyzją jednego lub obojga małżonków nie tworzyły wspólnoty małżeńskiej, ale rozpad ich związku nie został usankcjonowany decyzją sądu, tzn. osoby te nie miały sądowego orzeczenia rozwodu czy też separacji.

STAN CYWILNY FAKTYCZNY

Stan cywilny faktyczny osób został określony wtórnie, na podstawie charakteru związku, w jakim żyje dana osoba, tj. w oparciu o informacje dotyczące relacji z głową

gospodarstwa domowego, stanu cywilnego prawnego oraz wzajemnych powiązań między osobami spisanyymi.

Ustalono następujące kategorie faktycznego stanu cywilnego:

- kawaler, panna;
- żonaty, zamężna – w świetle prawa świeckiego lub kanonicznego i pozostający w faktycznym małżeństwie;
- partner, partnerka (partnerów wyodrębniano w ramach tego samego gospodarstwa domowego – bez względu na ich stan cywilny prawny);
- wdowiec/wdowa;
- rozwiedziony/rozwiedziona;
- separowany/separowana. Kategoria ta dotyczyła osób:
 - a) pozostających w separacji prawnej i nietworzących formalnych związków (partnerskich) z innymi osobami;
 - b) o stanie cywilnym prawnym żonaty/zamężna – niepozostających w związku małżeńskim i nietworzących formalnych związków (partnerskich) z innymi osobami.

Dla umożliwienia porównania zmian zachodzących w czasie w tablicach przedstawiono zarówno stan cywilny prawny jak i faktyczny; w poprzednich spisach ludności badany był wyłącznie stan cywilny faktyczny.

POZIOM WYKSZTAŁCENIA

Poziom wykształcenia jest to najwyższy ukończony cykl kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie, uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa. Podstawą zaliczenia wykształcenia do określonego poziomu było uzyskane świadectwo (dyplom) ukończenia odpowiedniej szkoły: dziennej, wieczorowej, zaocznej czy eksternistycznej. W 2002 roku, po reformie szkolnictwa z 1999 r., wprowadzającej 6-letnią szkołę podstawową i 3-letnie gimnazjum, badaniem poziomu wykształcenia objęto osoby w wieku 13 lat i więcej. W spisie zastosowano szczegółową klasyfikację, za pomocą której badano czy osoby o wykształceniu wyższym miały tytuł naukowy, magisterium lub licencjat, a osoby o wykształceniu średnim i policealnym czy miały maturę.

Należy również zaznaczyć, że dane spisu 2002 roku – ze względu na termin jego przeprowadzenia (maj 2002 r., podczas gdy w 1988 r. był to grudzień) – nie w pełni obrazują sytuację. W momencie przeprowadzania spisu (maj 2002 r.) uczniowie ostatnich klas, we wszystkich typach szkół, nie posiadali jeszcze świadectwa ukończenia szkoły, tym samym został im określony niższy poziom wykształcenia. Dane spisowe dotyczą zatem raczej sytuacji z początku roku szkolnego (lub z końca roku kalendarzowego 2001).

W publikacji zastosowano następującą klasyfikację poziomu wykształcenia:

- Wyższe
- Policealne
- Średnie zawodowe
- Średnie ogólnokształcące
- Zasadnicze zawodowe
- Podstawowe ukończone
- Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego

GOSPODARSTWA DOMOWE

Osoby mieszkające w mieszkaniach lub zamieszkanym pomieszczeniach nie będących mieszkaniami (np. strych, barakowóz, przyczepa kempingowa, barka) tworzą gospodarstwa domowe.

Przez gospodarstwo domowe rozumie się zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. Jeżeli któraś z osób mieszkających razem utrzymuje się oddzielnie, osoba ta tworzy oddzielne jednoosobowe gospodarstwo domowe.

W spisywanym pomieszczeniu mogło mieszkać jedno, dwa, trzy lub więcej gospodarstw domowych.

W każdym gospodarstwie domowym wyodrębniano "głowę" gospodarstwa, wobec której ustalano stosunek pokrewieństwa (powinowactwa) wszystkich pozostałych członków gospodarstwa domowego.

Głową gospodarstwa domowego w rozumieniu spisu jest ta osoba, która całkowicie lub w przeważającej części dostarcza środków utrzymania danemu gospodarstwu domowemu. Jeżeli dwie lub więcej osób dostarczają środków utrzymania w jednakowym stopniu, za głowę gospodarstwa domowego uznaje się tę osobę, która tymi środkami rozporządza.

Na podstawie stosunku pokrewieństwa każdej osoby z głową gospodarstwa domowego oraz dodatkowych informacji: daty zawarcia związku małżeńskiego, informacji czyje jest dziecko lub czyim partnerem jest osoba żyjąca w związku nieformalnym ustalano skład rodzinny gospodarstwa domowego, tzn. liczbę i typy rodzin.

Ze względu na liczbę oraz stosunek pokrewieństwa osób wyróżniono następujące typy gospodarstw domowych:

- Rodzinne
- Jednorodzinne
- dwurodzinne
- trzy i więcej rodzinne

- nierodzinne
- jednoosobowe
- wieloosobowe.

W gospodarstwach domowych wyróżniono grupy pokoleniowe: osoby młode – w przedziale wieku 0-29 lat, w średnim wieku - 30-59 lat i starsze - 60 lat i więcej.

Gospodarstwo domowe z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) jest to gospodarstwo, w którym jeden z członków jest użytkownikiem gospodarstwa rolnego, działki rolnej lub właścicielem zwierząt gospodarskich.

RODZINA

Spośród osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego wyodrębnia się rodziny.

Rodzina (biologiczna) w spisie definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci.

Wyróżnia się następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi
- partnerzy bez dzieci
- partnerzy z dziećmi
- samotna matka z dziećmi
- samotny ojciec z dziećmi.

Innowacją w spisie 2002 jest wyodrębnienie partnerów jako odrębny typ rodziny. W poprzednich spisach pary kohabitacyjne wykazywano łącznie z małżeństwami.

Rodzina pełna jest to rodzina z obojgiem rodziców (naturalnych lub innych) z dziećmi, natomiast rodzina niepełna jest to rodzina z jednym tylko rodzicem i dziećmi, tzn. samotna matka z dziećmi lub samotny ojciec z dziećmi.

Rodzina zrekonstruowana to rodzina składająca się z małżeństwa lub związku partnerskiego z jednym lub większą liczbą dzieci, z których co najmniej jedno nie jest wspólnym dzieckiem małżonków (partnerów), tzn. jest naturalnym lub adoptowanym dzieckiem tylko jednego z nich.

Rodzina rozszerzona jest to rodzina biologiczna z osobą (lub z większą liczbą osób) spokrewnioną (w linii prostej lub bocznej) przynajmniej z jednym członkiem rodziny biologicznej, np. małżeństwo i brat żony; mąż, żona, dzieci i ojciec żony; dziadkowie z wnuczką.

Młoda rodzina – to rodzina, w której matka była w momencie spisu w wieku poniżej 30 lat, a ojciec poniżej 35 lat; w przypadku małżeństw (związków partnerskich) brano pod uwagę jednocześnie wiek obojga małżonków/partnerów.

W spisie wyróżnia się następujące pozycje osób w rodzinie:

1. mąż
2. żona
3. partner
4. partnerka
5. samotny ojciec
6. samotna matka
7. dziecko
8. osoba spokrewniona w linii prostej z kimkolwiek z członków rodziny
9. osoba spokrewniona, ale nie w linii prostej z kimkolwiek z członków rodziny
10. osoba obca.

Jako dziecko określa się osobę w każdym wieku, która pozostaje w gospodarstwie domowym (lub przebywa w gospodarstwie zbiorowym) wraz z obojgiem lub jednym z rodziców. Do dzieci zalicza się również pasierbów oraz dzieci przysposobione.

Dziecko do lat 24 pozostające na utrzymaniu jest to dziecko w wieku 0-24 lata, które nie posiada własnego źródła utrzymania i pozostaje na utrzymaniu innej osoby wchodzącej w skład gospodarstwa domowego.

W NSP 2002 wyodrębniono także rodziny spośród osób przebywających w niektórych obiektach zbiorowego zakwaterowania. Osoby te wchodziły w skład gospodarstwa zbiorowego. Gospodarstwo zbiorowe stanowi zespół osób zamieszkujących w obiekcie zbiorowego zakwaterowania w związku np. z pracą, nauką, leczeniem lub opieką społeczną.

ŹRÓDŁA UTRZYMANIA OSOBY

Źródła utrzymania osoby są to źródła, z których pochodzą środki na finansowanie konsumpcyjnych i innych życiowych potrzeb uzyskiwane w ciągu całego roku (12 miesięcy) poprzedzającego spis.

Wyróżnia się następujące grupy źródeł utrzymania:

- dochody (zarobki) z pracy osobiście wykonywanej, niezależnie od charakteru zatrudnienia,
- niezarobkowe źródło dochodów,
- inne dochody pochodzące

- z własności,
- z najmu,
- pozostawanie na utrzymaniu innych osób posiadających własne źródło dochodów.

OBIEKTY ZBIOROWEGO ZAKWATEROWANIA

Obiektem zbiorowego zakwaterowania jest zespół pomieszczeń zlokalizowanych w jednym lub kilku budynkach, zajętych przez jeden zakład świadczący usługi opiekuńczo-wychowawcze, opiekuńczo–lecnicze, hotelarskie bądź inne, w których zamieszkuje zwykle większa liczba osób.

Obiekty zbiorowego zakwaterowania można podzielić ze względu na okres zamieszkania na:

- stałego zamieszkania, są to: domy pomocy społecznej dla emerytów, zakłady opiekuńczo lecznicze dla przewlekle chorych lub upośledzonych, klasztory, domy zakonne,
- dłuższego zamieszkania, są to: internaty, domy studenckie, hotele pracownicze, domy dziecka,
- krótkotrwałego pobytu, są to m. in.: hotele, motele, pensjonaty, domy wczasowe, a także szpitale, sanatoria, prewentoria.

W spisie 2002 roku – zgodnie z międzynarodowymi zaleceniami metodologicznymi – przyjęto szerszą klasyfikację obiektów, uwzględniając m.in. zakłady opiekuńcze dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi, obiekty dla bezdomnych oraz obiekty instytucji wyznaniowych.

KLASYFIKACJE wykorzystywane w spisie:

ISCED 1997 – Międzynarodowe Normy Klasyfikacji Wykształcenia, UNESCO, Paryż 1997, której odpowiednikiem jest Polska Klasyfikacja Edukacji wprowadzona w maju 2003. ((Dz. U. z 2003 r. Nr 98, poz. 895).

CZĘŚĆ ANALITYCZNA

GOSPODARSTWA DOMOWE

W końcu maja 2002 r. w Polsce było 13 337 040 gospodarstw domowych, tj. o 1366,6 tys. (11,4%) więcej niż w grudniu 1988 r. Liczba gospodarstw domowych w miastach wynosiła 8964,5 tys. i zwiększyła się o 1100,4 tys. (14%), zaś na wsi 4372,5 tys. i zwiększyła się o 266,2 tys. (6,5%).

Jak wynika z przedstawionych danych liczba gospodarstw domowych w miastach jest ponad dwa razy większa niż na wsi. Wynika to przede wszystkim z tego, że w miastach mieszka więcej ludności niż na wsi oraz że gospodarstwa w miastach są zdecydowanie mniejsze. Na wsi częściej występuje model gospodarstwa tworzonego przez rodziny mieszkające w tym samym mieszkaniu (domu rodzinnym) i utrzymujące się z pracy w rodzinnym gospodarstwie rolnym.

Gospodarstwa domowe i ludność w latach 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			Ludność w gospodarstwach domowych			Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym	
	1988	2002	1988=	1988	2002	1988=	1988	2002
	w tysiącach		=100	w tysiącach		=100		
Ogółem	11970,4	13337,0	111,4	37114,3	37812,7	101,9	3,10	2,84
Miasta	7864,1	8964,5	114,0	22518,1	23268,3	103,3	2,86	2,60
Wieś	4106,3	4372,5	106,5	14596,2	14544,4	99,6	3,55	3,33

Porównując liczbę gospodarstw domowych w latach 1988 i 2002 stwierdza się wzrost ich liczby we wszystkich województwach, przy czym największy o 14-15% odnotowano w województwach: mazowieckim, pomorskim, zachodniopomorskim, małopolskim i warmińsko-mazurskim. Najmniej gospodarstw domowych przybyło w województwach: łódzkim (5,8%), śląskim (6,1%) i świętokrzyskim (8,8%).

We wszystkich województwach wzrosła liczba gospodarstw domowych w miastach, przy czym najwyższe przyrosty (rzędu 20-25%) zanotowano w województwach: podlaskim, lubelskim, warmińsko-mazurskim. Najmniej gospodarstw domowych przybyło w miastach w województwach śląskim (4,8%) i łódzkim (7,3%).

Wzrost liczby gospodarstw domowych na wsi nastąpił w 13 województwach, przy czym największy o 11-16% odnotowano w województwach: pomorskim, śląskim i małopolskim. W województwie podlaskim i świętokrzyskim zaobserwowano zmniejszenie się liczby gospodarstw, odpowiednio o 2,9% i 0,3%, a w województwie lubelskim liczba gospodarstw domowych na wsi nie uległa zmianie w stosunku do 1988 r.

Większość gospodarstw domowych – 10156,8 tys., tj. 76,2% – zamieszkiwało samodzielnie. Spośród gospodarstw domowych zamieszkujących wspólnie najliczniejszą grupę (39,5%) stanowiły gospodarstwa jednoosobowe, które zajmowały to samo mieszkanie.

Wielkość gospodarstw domowych

W 2002 roku w skład gospodarstw domowych wchodziło 37 812 741 osób (98,9% ludności kraju), czyli o 698,4 tys. osób więcej niż w 1988 r. Liczba ludności miejskiej w gospodarstwach wzrosła o 750,2 tys., natomiast na wsi zmniejszyła się o 51,8 tys.

Wielkość gospodarstw domowych – mierzona średnią liczbą osób w gospodarstwie – zmniejszyła się w stosunku do 1988 r. zarówno na wsi, jak i w miastach. W 2002 r. gospodarstwo domowe w miastach tworzyło średnio 2,6 osób, natomiast na wsi 3,3 osób. Wzrosła jedynie wielkość gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego; w 2002 r. tworzyło je przeciętnie 3,9 osób (na wsi 4,0 osoby).

Spadek wielkości gospodarstw domowych był spowodowany przede wszystkim zmniejszeniem się dzietności rodzin polskich oraz dużym wzrostem odsetka gospodarstw tworzonych przez jedną osobę.

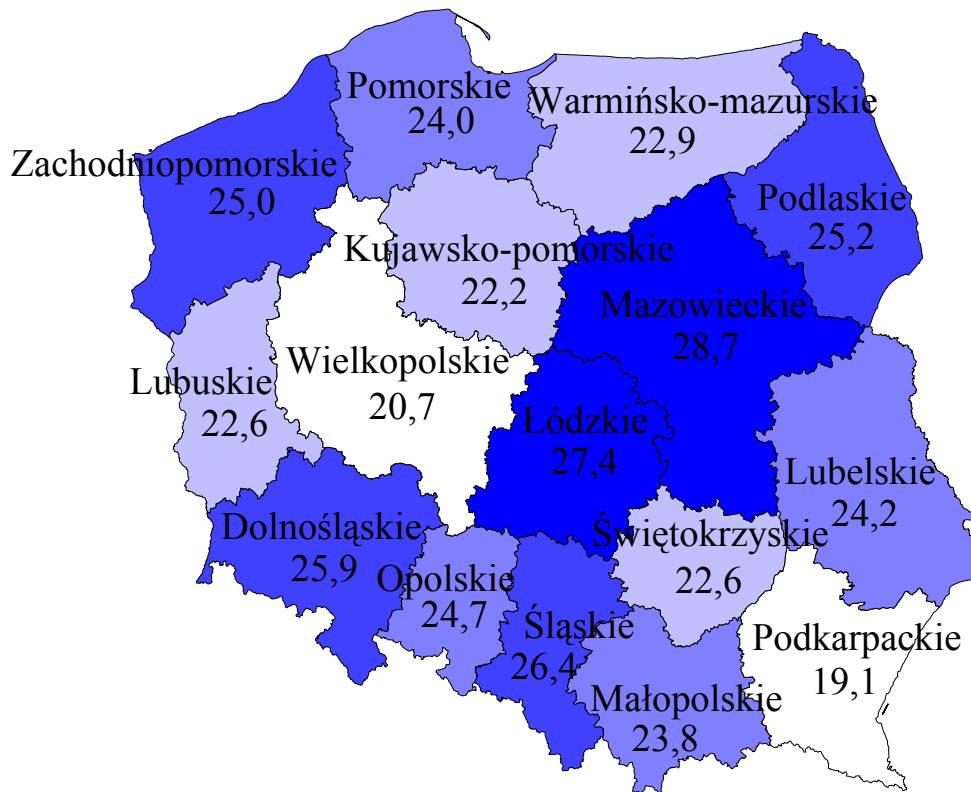
W latach 1988-2002 odsetek gospodarstw jednoosobowych zwiększył się o 6,5 punktu procentowego. Uwzględniając wiek osób tworzących gospodarstwa jednoosobowe można zaobserwować wzrost odsetka gospodarstw tworzonych przez osoby młode, w wieku poniżej 30 lat (o prawie 5 punktów procentowych), przy jednoczesnym spadku udziału gospodarstw jednoosobowych tworzonych przez osoby starsze, będące w wieku 60 lat i więcej (o 5,6 punktu procentowego). Wzrost liczby gospodarstw jednoosobowych może być konsekwencją wczesnego usamodzielniania się ekonomicznego ludzi młodych i odkładania decyzji dotyczących zawierania małżeństw na rzecz kariery zawodowej.

Gospodarstwa domowe według liczby osób w latach 1988 i 2002

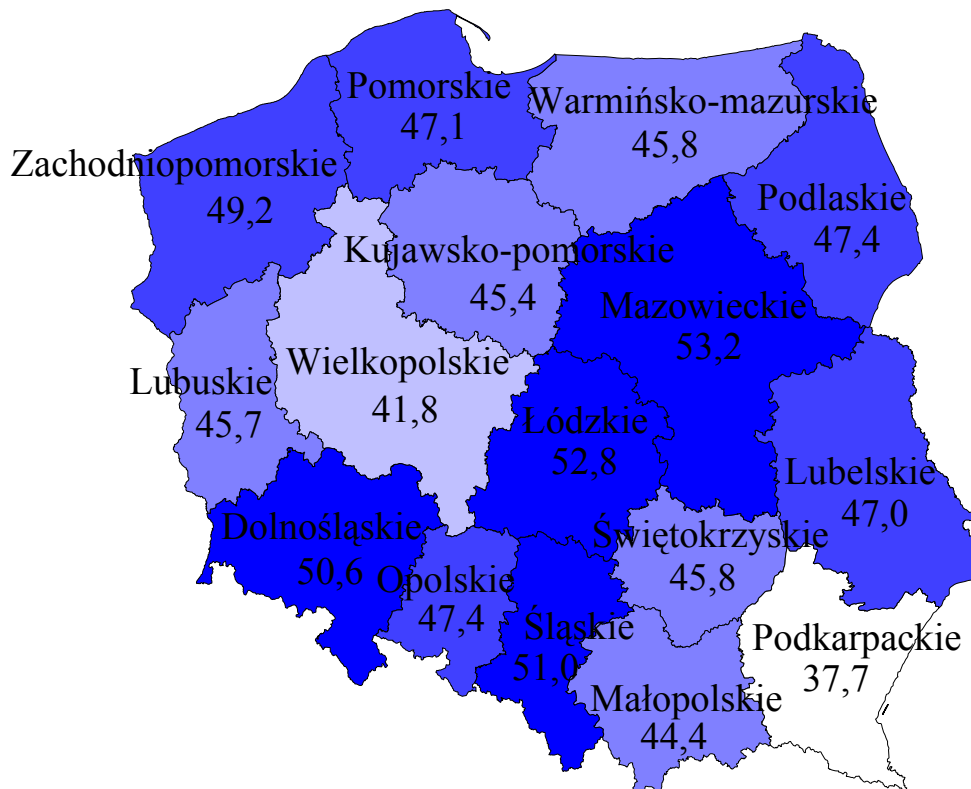
Wyszczególnienie	Ogółem	Liczba osób w gospodarstwie domowym					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
	w tys.	w % ogółem					
		1988					
Ogółem	11970,4	18,3	22,3	20,3	22,0	9,8	7,3
Miasta	7864,1	20,3	23,5	21,9	23,2	7,8	3,3
Wieś	4106,3	14,5	20,0	17,1	19,8	13,6	15,0
		2002					
Ogółem	13337,0	24,8	23,2	19,9	18,0	8,2	5,9
Miasta	8964,5	27,7	24,7	21,1	17,5	6,2	2,8
Wieś	4372,5	18,8	20,2	17,5	19,1	12,2	12,2

Poza gospodarstwami jednoosobowymi wzrósł także nieznacznie (o 0,9 punktu procentowego) odsetek gospodarstw dwuosobowych. Jednocześnie w 2002 roku zmniejszył się odsetek pozostałych gospodarstw, począwszy od trzyosobowych (o 7,4 punktu procentowego). Zmniejszanie się odsetka gospodarstw 3 i więcej osobowych może być związane ze zmniejszaniem się liczby zawieranych małżeństw i związanym z tym spadkiem liczby urodzeń.

Struktura gospodarstw domowych 1-osobowych w 2002 r.

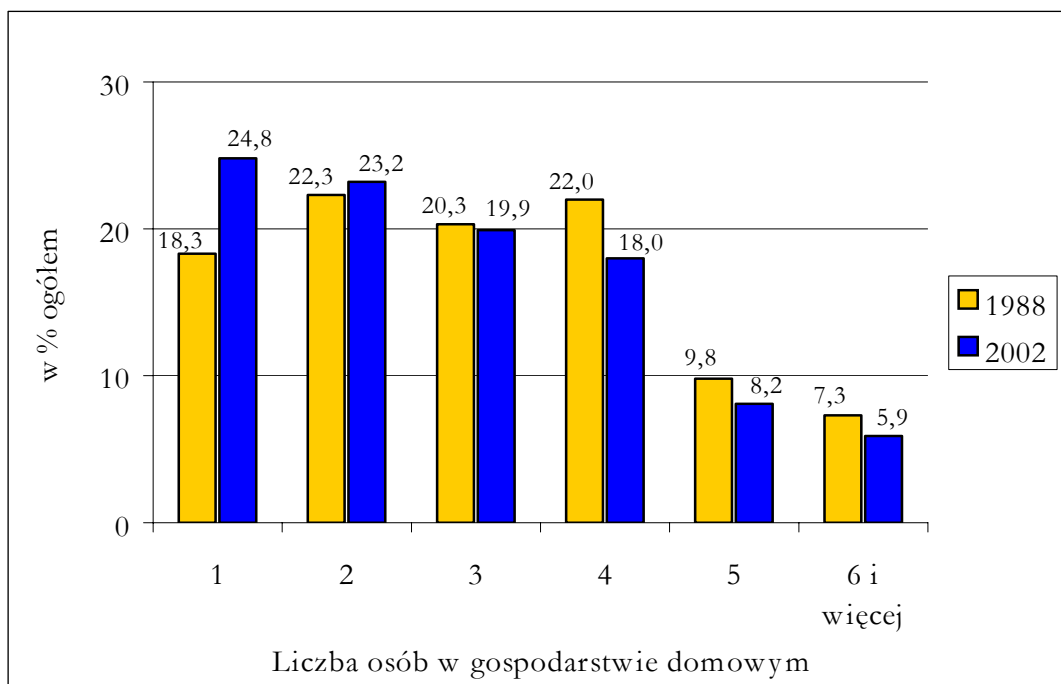

Struktura gospodarstw domowych 1-2 osobowych w 2002 r.

Biorąc pod uwagę liczbę osób tworzących gospodarstwa domowe sytuacja w miastach i na wsi jest zróżnicowana. W miastach najczęściej występują gospodarstwa jednoosobowe (częściej niż co czwarte gospodarstwo), podczas gdy na wsi – gospodarstwa dwuosobowe. Na terenach wiejskich kilkakrotnie częściej niż w miastach występują gospodarstwa duże, czteroosobowe i większe; na wsi stanowią one 43,5% ogółu gospodarstw, podczas gdy w miastach – 26,5%.

Struktura gospodarstw domowych według wielkości w latach 1988 i 2002

W poszczególnych województwach występują istotne różnice w strukturze gospodarstw domowych według wielkości zwłaszcza, gdy porównania dokonuje się z uwzględnieniem przekroju miasta-wieś. Największe gospodarstwa zarówno na terenie miast, jak i wsi odnotowano w województwie podkarpackim (składające się odpowiednio z 2,94 i 3,76 osób). Najmniejsze gospodarstwa na terenie miast występowały w województwach łódzkim i mazowieckim (2,43 osób), zaś na wsi – w województwie łódzkim (3,09 osób).

Skład rodzinny gospodarstw domowych

Spośród wszystkich gospodarstw domowych 9817,8 tys. (tj. 73,6%) było tworzonych przez co najmniej jedną rodzinę. W tej grupie 9205,2 tys. stanowiły gospodarstwa jednorodzinne (93,8% ogółu gospodarstw rodzinnych). Liczba gospodarstw dwurodzinnych wynosiła 586,5 tys., czyli 6%. Gospodarstwa składające się z trzech i większej liczby rodzin, których zbiorowość liczyła 26,1 tys., występują stosunkowo rzadko (stanowią 0,3% ogółu gospodarstw rodzinnych), głównie na wsi.

W latach 1988-2002 liczba gospodarstw domowych wzrosła o 11,4%, natomiast gospodarstw rodzinnych zaledwie o 2,4%. Niewielkiemu przyrostowi zbiorowości gospodarstw rodzinnych towarzyszyły zmiany w ich strukturze. Obserwuje się, notowane już w latach osiemdziesiątych, dalsze obniżanie się odsetka gospodarstw

jednorodzinnych (o 6 punktów procentowych) i dwurodzinnych (o 0,5 punktu procentowego). Odsetek gospodarstw trzy i więcej rodzinnych pozostał na poziomie 0,2% ogółu gospodarstw domowych. Zwiększył się natomiast odsetek gospodarstw nierodzinnych (o 6,5 punktu procentowego w stosunku do 1988 r.), w tym jednoosobowych (o 2,1 punktu procentowego).

Gospodarstwa domowe według składu rodzinnego w latach 1988 i 2002

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe			
		jednorodzinne	dwurodzinne	trzy i więcej rodzinne	nierodzinne
	w tysiącach	w odsetkach			
Ogółem					
1988	11970,4	75,0	4,9	0,2	19,9
2002	13337,0	69,0	4,4	0,2	26,4
Miasta					
1988	7864,1	75,1	2,8	0,1	22,0
2002	8964,5	67,6	2,8	0,1	29,5
Wieś					
1988	4106,2	74,8	9,1	0,4	15,7
2002	4372,5	71,9	7,6	0,4	20,1

Gospodarstwa domowe z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego

Spośród 13337 tys. gospodarstw domowych 2838,9 tys., tj. 21,3% stanowiły gospodarstwa z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej). W 2002 r. zamieszkiwało w nich 10474,5 tys. osób, tj. 27,7% ogółu ludności wchodzącej w skład gospodarstw domowych. Na wsi było 2235 tys. omawianych gospodarstw, a w miastach 603,9 tys. Gospodarstwa domowe z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) zamieszkałe na wsi stanowiły 51,1% ogółu gospodarstw wiejskich, czyli praktycznie tylko co drugie użytkowało gospodarstwo rolne.

Gospodarstwo domowe z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) składało się przeciętnie z 3,7 osób, przy czym większe było na wsi (3,8 osób) niż w miastach (3,3 osób).

Gospodarstwa domowe według cech głowy gospodarstwa

W 60% ogółu gospodarstw domowych głową gospodarstwa jest mężczyzna pozostający w związku małżeńskim, najczęściej w przedziale wieku 30-49 lat.

Porównując stan cywilny głowy gospodarstwa domowego w zależności od płci można zauważyć istotne różnice. W przypadku mężczyzn 79,9% głów gospodarstw stanowią żonaci pozostający w związku małżeńskim, 10% – kawalerowie, a 10,1% pozostali, czyli żonaci niepozostający w związku małżeńskim, wdowcy, rozwiedzeni i separowani. Wśród kobiet będących głowami gospodarstw domowych 38,8% stanowią mężatki, 35,7% – wdowy, a pozostałe – 25,5%.

Jeżeli głową gospodarstwa domowego była osoba niepozostająca w związku małżeńskim to najczęściej tworzyła gospodarstwo jednoosobowe. Gospodarstwa domowe, w których „głową” były osoby pozostające w związku małżeńskim składały się najczęściej z 2-4 osób. Znalazło to wyraz w przeciętnej liczbie osób – 3,62 w gospodarstwach reprezentowanych przez mężczyznę i 3,48 – przez kobietę.

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia najczęściej głową gospodarstwa domowego były osoby z wykształceniem średnim i niższym (81,3%). Najwięcej gospodarstw domowych było reprezentowanych przez osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 25,9%. Były to największe gospodarstwa – składały się przeciętnie z 3,4 osób. Gospodarstwa 4 i więcej osobowe stanowiły 46,6% ogółu omawianych gospodarstw.

RODZINY W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

W ostatnich spisach rodziny były wyłaniane wyłącznie spośród ludności wchodzącej w skład gospodarstw domowych. W obiektach zbiorowego zakwaterowania nie ustalano stosunków pokrewieństwa między osobami. Związane to było przede wszystkim z niewielką liczbą osób mieszkających w tych obiektach i jeszcze mniejszą liczbą rodzin.

W NSP 2002 – ze względu na znaczne zmiany społeczno-gospodarcze obserwowane w naszym kraju zostały spisane także rodziny w gospodarstwach zbiorowych.

Na podstawie wyników NSP 2002 ustalono, że w 9 817 802 gospodarstwach domowych rodzinnych było 10 457 617 rodzin, w skład których wchodziło 33 130 064 osób, tj. 86,7% ludności kraju. W 88,0% przypadków w gospodarstwie domowym wyłoniono tylko jedną rodzinę. Najczęściej w gospodarstwie domowym jednorodzinym nie było osób spoza rodziny – w 80,5% przypadków, ale w 5,7% gospodarstw był ktoś z rodziców członka rodziny. W gospodarstwach dwurodzinnych, w których żyło 11,2% rodzin aż 11,0% rodzin było spokrewnionych w linii prostej, tzn. że:

- jedną rodzinę tworzyli rodzice z dziećmi lub bez dzieci, albo samotny rodzic z dziećmi,
- a drugą dziecko wraz z członkami własnej rodziny.

W 8% przypadków w gospodarstwie domowym znajdowały się trzy lub większa liczba rodzin. W większości przypadków rodziny te były ze sobą spokrewnione w linii prostej lub w inny sposób (np. dwoje lub większa liczba rodzeństwa miała swoje rodziny).

Typy rodzin

W kolejnych spisach odnotowywano wzrost liczby rodzin zarówno w miastach, jak i na wsi. W 2002 roku liczba rodzin w Polsce była wyższa w stosunku do 1988 roku o 231,4 tys., tj. o 2,3%. W miastach odnotowano wzrost o 232,5 tys. (o 3,6%), natomiast na wsi liczba rodzin zmniejszyła się o 1,1 tys. (tj. o 0,03%).

Zmniejszenie się liczby rodzin na wsi nie oznacza, że ludność wiejska jest niechętna zakładaniu rodziny lecz wynika z przemieszczeń ludności ze wsi do miast, a przede wszystkim ze zmian administracyjnych, powodujących włączanie terenów wiejskich (wraz z mieszkającą tam ludnością) do terenów miejskich.

Rodziny w gospodarstwach domowych w latach 1988 i 2002

Typ rodziny	Ogółem		Miasta		Wieś	
	1988	2002	1988	2002	1988	2002
	w tysiącach					
Ogółem	10226,2	10457,6	6364,4	6596,9	3851,8	3860,7
Małżeństwa bez dzieci	2329,1	2369,8	1418,4	1542,6	910,7	827,2
Małżeństwa z dziećmi	6323,2	5860,3	3873,8	3511,2	2449,4	2349,1
Partnerzy bez dzieci	.	86,7	.	69,9	.	16,8
Partnerzy z dziećmi	.	110,7	.	78,1	.	32,6
Matki z dziećmi	1395,7	1798,3	957,9	1241,3	437,8	557,0
Ojcowie z dziećmi	178,2	231,8	114,3	153,8	63,9	78,0
	w odsetkach					
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Małżeństwa bez dzieci	22,8	22,7	22,3	23,4	23,6	21,4
Małżeństwa z dziećmi	61,8	56,0	60,9	53,2	63,4	60,9
Partnerzy bez dzieci	.	0,8	.	1,1	.	0,4
Partnerzy z dziećmi	.	1,1	.	1,2	.	0,9
Matki z dziećmi	13,7	17,2	15,0	18,8	11,3	14,4
Ojcowie z dziećmi	1,7	2,2	1,8	2,3	1,7	2,0

Najwięcej jest rodzin typu małżeństwo z dziećmi. Należy zaznaczyć, że przez dziecko rozumie się osobę mieszkającą i utrzymującą się z rodzicami (lub z jednym z rodziców) niezależnie od wieku i stanu cywilnego dziecka.

W spisach ludności do 1988 roku małżeństwa i związki partnerskie wykazywane były łącznie jako „małżeństwa bez dzieci” lub „małżeństwa z dziećmi”. W NSP 2002 oba typy związków prezentowane są odrębnie. Jest to związane z obserwowanym w wielu krajach wzrostem liczby związków nieformalnych oraz mniejszą trwałością tych związków.

W 2002 roku łączna liczba obu typów par z dziećmi była niższa w porównaniu ze stanem z 1988 roku. Należy zaznaczyć, że spośród wszystkich typów rodzin, **tylko liczba małżeństw z dziećmi zmniejszyła się w okresie od 1988 roku**. Jest to spowodowane zmniejszeniem się liczby zawieranych małżeństw, obserwowanym w okresie transformacji, w latach dziewięćdziesiątych. Początkowo mniejsza liczba zawieranych małżeństw spowodowana była niekorzystną strukturą ludności według wieku – stosunkowo mało było osób w przedziale wieku 20-29 lat, tj. w okresie najczęstszego zawierania związków małżeńskich. Obecnie liczba młodych ludzi wzrasta, a

mimo tego zmniejsza się liczba zawieranych małżeństw. Jest to spowodowane powstrzymywaniem się młodych ludzi przed zakładaniem rodziny, ze względu na sytuację społeczno-gospodarczą kraju: bezrobocie, szczególnie wysokie w tej grupie wieku, niepewność dotyczącą ciągłości zatrudnienia i niskie zarobki. Wpływ tych czynników jest wyższy w miastach, w których liczba par z dziećmi jest niższa o 7,9% niż na wsi – o 2,8%.

W NSP 2002 spisano 197,4 tys. par tworzących związki partnerskie, z tego 75% mieszkało w miastach, a pozostałe na wsi. Większość tych par – 56,1% miała dzieci, a pozostałe były bez dzieci. W miastach partnerzy z dziećmi stanowili 52,8%, a na wsi 66,0% omawianych par.

Nieznacznie wzrosła w 2002 roku liczba małżeństw bez dzieci – z 2329,1 tys. w 1988 roku do 2456,5 tys. w 2002 roku, tj. o 5,5%; z tego w miastach o 194,1 tys. (o 13,7%), a na wsi zmniejszyła się o 66,7 tys. (o 7,9%).

Starsze małżeństwa po usamodzielnieniu się dzieci lub po założeniu przez nie własnych rodzin pozostają w tzw. fazie pustego gniazda. Większość małżeństw bez dzieci tworzą osoby starsze, a tylko niewielki procent stanowią pary, które jeszcze nie zdążyły mieć dzieci, a także nie mogą lub nie chcą mieć dzieci.

Dynamicznie wzrasta liczba matek z dziećmi: z 1395,6 tys. w 1988 roku do 1798,3 tys. w 2002 roku, tj. o 402,7 tys. (o 28,8%). W miastach liczba omawianych rodzin wzrosła o 283,5 tys. (o blisko 30%), a na wsi o 119,2 tys. (tj. o 27,2%). Należy zaznaczyć, że podobnie jak w przypadku małżeństw z dziećmi, dzieckiem jest osoba w każdym wieku i o różnym stanie cywilnym.

Na liczbę rodzin niepełnych (tzn. z jednym rodzicem i dziećmi) mają wpływ różne czynniki: rozpad rodzin na skutek zgonu współmałżonka, rozwodu lub separacji, macierzyństwa bez zawierania związku małżeńskiego i bez pozostawiania w związku partnerskim. W części przypadków rodzinę niepełną tworzą osoby dojrzałe lub starsze mieszkające razem, np. ze względu na sprawowanie opieki przez dziecko nad rodzicem.

Najmniej jest rodzin typu ojciec z dziećmi, ale przyrost ich liczby jest najwyższy: z 178,2 tys. w 1988 roku do 231,8 tys. w 2002 roku, tj. o 30,1%, z tego w miastach o 34,6%, a na wsi o 21,9%.

Zmiana liczby poszczególnych typów rodzin wpłynęła na zróżnicowanie struktury rodzin. Największe zmiany dotyczą obniżenia się odsetka par z dziećmi – o 4,7 punktu procentowego i wzrostu odsetka matek z dziećmi – o 3,5 punktu procentowego. W miastach różnice te są jeszcze wyższe – odpowiednio o 6,5 i 3,8 punktu procentowego, natomiast na wsi odsetek par z dziećmi zmniejszył się o 1,6, a matek z dziećmi zwiększył o 3,1 punktu procentowego. W miastach zwiększył się odsetek par bez dzieci, natomiast na wsi jest on obecnie nieco niższy.

Wśród ogółu małżeństw z dziećmi w 4 854 803 rodzinach (tj. 82,8%) były dzieci w wieku do 24 lat na utrzymaniu; w pozostałych 1 005 461 (tj. w 17,2%) dzieci były w wieku 25 lat i więcej, albo nie przekroczyły 25 lat ale miały własne źródło utrzymania. Małżeństwa utrzymywały 8 974 721 dzieci. W 99 082 związkach partnerskich tj. w 89,5%) wychowywało się 173 019 dzieci w wieku do 24 lat.

Rodziny niepełne

Narodowy Spis Powszechny 1988 wykazał, że w 1988 r. było 1573,8 tys. rodzin niepełnych. Po 14 latach ogólna liczba rodzin z jednym rodzicem wzrosła do 2030,1 tys. czyli zwiększyła się o 456,3 tys. (tj. o 28,9%). Udział matek z dziećmi w strukturze rodzin wynosił w 1988 roku 13,7%, a ojców – 1,7% ogółu rodzin. W 2002 roku stanowiły one odpowiednio – 17,2% i 2,2%. Zdecydowana większość rodzin niepełnych – 68,7% mieszka w miastach.

Należy rozróżnić **rodziny niepełne z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu** i **rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu**. W tym drugim przypadku w rodzinie albo nie ma dzieci w wieku 0-24 lat, albo dzieci w wieku poniżej 25 lat mają własne źródło utrzymania i nie pozostają na utrzymaniu rodzica (zwykle dotyczy to dzieci w wieku 15-24 lat).

Rodziny niepełne z dziećmi i bez dzieci do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu według stanu cywilnego rodzica

Stan cywilny rodzica	Ogółem			Miasta			Wieś		
	liczba rodzin razem	bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu	liczba rodzin razem	bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu	liczba rodzin razem	bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu
OGÓŁEM	2030,1	904,6	1125,5	1395,1	571,5	823,6	635,0	333,1	301,9
Matki z dziećmi	1798,3	779,0	1019,3	1241,3	492,8	748,4	557,0	286,2	270,9
	w tysiącach								
	w odsetkach								
Zamężne (razem)	25,1	6,7	39,2	26,2	7,8	38,3	22,6	4,7	41,6
spisane bez męża	19,2	4,1	30,7	20,2	5,0	30,2	17,0	2,6	32,2
niepozostające w związku małżeńskim	5,9	2,5	8,4	6,0	2,8	8,1	5,6	2,1	9,3
Panny	11,1	2,8	17,5	11,9	3,2	17,6	9,5	2,1	17,2
Wdowy	41,2	74,8	15,6	34,4	67,2	12,7	56,5	87,7	23,5
Rozwiedzione	20,7	13,9	25,8	25,2	19,3	29,2	10,4	4,8	16,4
Separowane	0,5	0,2	0,7	0,6	0,3	0,7	0,5	0,2	0,8
Nieustalony	1,4	1,6	1,2	1,8	2,3	1,5	0,5	0,5	0,5
	w tysiącach								
Ojcowie z dziećmi	231,8	125,5	106,3	153,8	78,7	75,2	77,9	46,9	31,1
	w odsetkach								
Żonaci (razem)	24,6	13,9	37,4	26,8	15,7	38,6	20,3	10,8	34,6
spisani bez żony	19,6	10,6	30,2	21,6	12,2	31,5	15,6	7,9	27,2
niepozostający w związku małżeńskim	5,0	3,3	7,2	5,2	3,4	7,1	4,7	3,0	7,4
Kawalerowie	3,8	1,1	7,0	4,1	1,3	7,0	3,2	0,7	6,9
Wdowcy	53,0	70,7	32,1	46,0	63,8	27,3	66,8	82,2	43,7
Rozwiedzeni	15,8	11,0	21,3	19,4	14,5	24,4	8,6	5,2	13,8
Separowani	0,4	0,2	0,7	0,5	0,3	0,7	0,4	0,2	0,6
Nieustalony	2,4	3,1	1,5	3,2	4,4	2,0	0,7	0,9	0,4

Rodziny niepełne bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu

Spośród ogółu rodzin niepełnych **904,6 tys.**, tj. **44,6%** nie ma dzieci do lat 24 na utrzymaniu; w miastach – 571,5 tys., a na wsi – 333,1 tys. Od 1988 r. liczba takich rodzin w Polsce zwiększyła się o 231,3 tys., tj. o 34,3%. Dynamiczne zmiany nastąpiły zwłaszcza w przypadku rodzin miejskich, gdzie odsetek rodzin bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu wzrósł aż o 43,1%; znacznie niższy wzrost nastąpił na wsi – o 21,6%.

Na wsi przeważają rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu – 52,4%, podczas gdy w miastach stanowią one 41%. Liczba rodzin bez dzieci na utrzymaniu wiąże się z wiekiem rodzica, a precyzyjniej – z okresem życia, w którym rodzina pełna zmienia się w niepełną. **Należy podkreślić, że w rodzinach bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu 99,0% matek i 99,6% ojców jest w wieku 40 lat i więcej.** To, jak się wydaje, najdobitniej tłumaczy, że są to rodziny z dziećmi w wieku 25 lat lub więcej, albo młodszymi, ale mającymi własne źródła utrzymania.

Wśród matek nie mających dzieci w wieku do lat 24 na utrzymaniu najliczniejszą zbiorowość stanowiły wdowy – 74,8%, z tego 67,2% w miastach i 87,7% na wsi. Odsetek matek-wdów wzrósł od roku 1988 o 27,6%. Drugą grupę matek bez dzieci stanowiły osoby rozwiedzione, a ich udział w zbiorowości rodzin matek bez dzieci na utrzymaniu wyniósł 13,9% (w miastach – 19,3%, natomiast na wsi – 4,8%). Warto zaznaczyć, że od 1988 roku ich liczba znacząco wzrosła z 66,2 tys. do 108,5 tys., (tj. o 63,8%). W sumie kobiety owdowiałe lub rozwiedzione stanowią 88,7% ogółu matek bez dzieci na utrzymaniu (w miastach 86,5%, a na wsi 92,5%).

Nieco odmienny jest stan cywilny ojców tworzących rodzinę niepełną z dziećmi, ale nie utrzymujących żadnego z nich. Najczęściej są to wdowcy – 70,7%, znacznie rzadziej rozwiedzeni – 11,0% lub żonaci ale spisani bez żony 10,6% – z różnych względów przebywającej w innej miejscowości, albo ze względów mieszkaniowych przebywającej oddzielnie.

Rodziny niepełne z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu

Ze względu na potrzeby polityki społecznej wobec rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji bytowej przedmiotem szczególnego zainteresowania są rodziny niepełne z dziećmi do lat 24 pozostającymi na utrzymaniu. W 2002 roku spisano 1125,5 tys. takich rodzin. Stanowiły one ponad połowę – 55,4% ogółu rodzin niepełnych. Od 1988 roku ich liczba wzrosła o 224,9 tys., z tego w miastach o 150,9 tys., a na wsi o 74,1 tys.

Rodziny matek z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu stanowiły 90,6% ogółu rodzin niepełnych. Spośród wszystkich matek **największą grupę – 30,7% (313,2 tys.) stanowiły mężatki pozostające w związku małżeńskim ale spisane bez męża.** Można oczekiwać, że w znacznej liczbie przypadków małżonkowie spisani oddzielnie, po ustaniu przyczyn rozłąki, zamieszkają razem. W przypadku 8,4% kobiet ich małżeństwo rozpadło się, aczkolwiek nie przeprowadzono rozwodu lub separacji.

Wśród kobiet z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu największą grupę **samotnych matek** stanowią osoby rozwiedzione – 25,8%, głównie mieszkanki miast, a rzadziej panny – 17,5% i wdowy – 15,6%. Na wsi owdowiałe kobiety znacznie częściej tworzą rodziny niepełne w porównaniu z pannami i rozwiedzionymi.

Największą grupę samotnych ojców z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu stanowią wdowcy – 32,1%, zdecydowanie dominujący na wsi – 43,7%. Na drugim miejscu znaleźli się ojcowie żonaci, „samotni” tylko dlatego, że **zostali spisani bez żony**. Następną grupę stanowią rozwiedzeni, których odsetek jest, podobnie jak w przypadku samotnych matek, znacznie wyższy w miastach.

Osoby o stanie cywilnym panna (178,0 tys.) i kawaler (7,4 tys.) stanowią stosunkowo niewielką grupę samotnych rodziców z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu (odpowiednio 17,5% i 7,0% omawianych rodzin).

Oznacza to, że **główną przyczyną powstawania rodzin niepełnych jest rozpad związku małżeńskiego na skutek zgonu jednego z małżonków lub rozwodu oraz bardzo rzadko separacji faktycznej lub prawnej (orzekanej praktycznie od 2000 roku)**.

Dzieci w gospodarstwach domowych

W rodzinach wyłonionych spośród osób wchodzących w skład gospodarstw domowych spisano 14244,9 tys. dzieci, tj. **o 404,9 tys. dzieci mniej w stosunku od roku 1988**. W miastach żyło 8186,4 tys., a na wsi 6058,5 tys. dzieci.

Na utrzymaniu rodzin było 10808,7 tys. dzieci w wieku poniżej 25 lat, z tego 6207,3 tys. w miastach i 4601,4 tys. na wsi. Przeciętna liczba dzieci na utrzymaniu wynosiła w 2002 roku 1,78 dzieci, podczas gdy w 1988 roku – 1,87 dzieci. Najbardziej zmniejszyła się przeciętna liczba dzieci pozostających na utrzymaniu rodzin pełnych. W 1988 roku wynosiła – 1,93 dzieci, a w 2002 roku w rodzinach małżeństw z dziećmi – 1,85 dzieci, a w rodzinach partnerów – 1,75. Praktycznie na niezmiennym poziomie pozostała przeciętna liczba w rodzinach niepełnych – w przypadku matek z dziećmi obniżyła się z 1,49 do 1,48 dzieci, a w przypadku ojców z 1,43 do 1,41. Zmniejszenie się ogólnej liczby dzieci w 2002 roku, a także dzieci pozostających na utrzymaniu rodziców wiąże się niewątpliwie z dramatycznym spadkiem liczby urodzeń, obserwowanym od początku lat dziewięćdziesiątych.

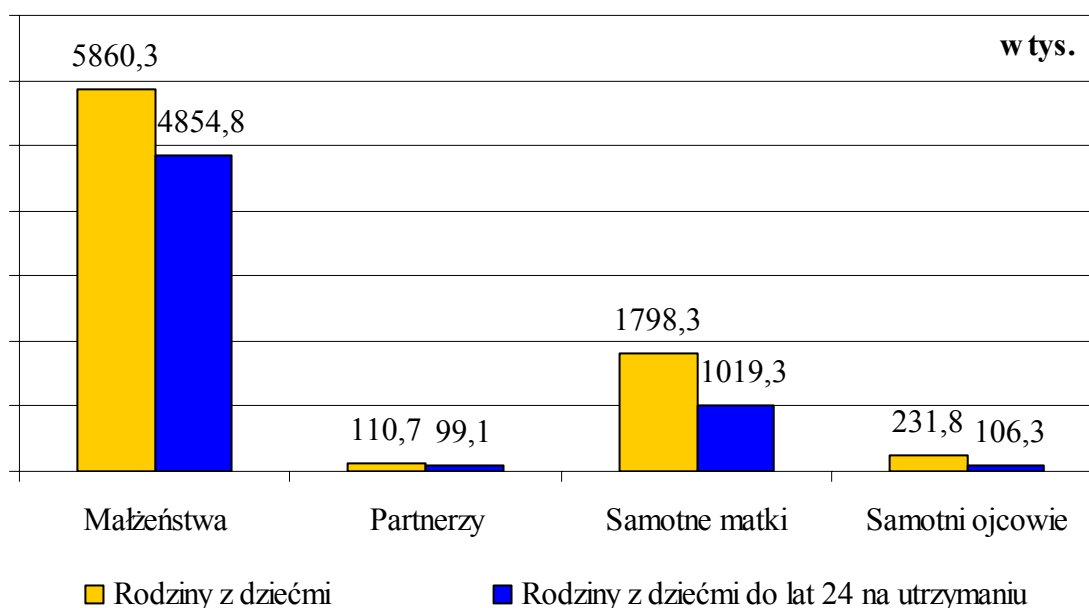
Największa liczba dzieci w wieku 0-24 lata pozostających na utrzymaniu – 8974,7 tys. – żyje w rodzinach typu małżeństwo z dziećmi. Stanowią one 83,0% ogółu dzieci pozostających na utrzymaniu (w miastach 79,3%, a na wsi 88,1% dzieci). Drugim typem rodzin pod względem liczby dzieci są rodziny samotnych matek – przebywa w nich 14,0% dzieci w wieku 0-24 lat pozostających na utrzymaniu. W rodzinach partnerów pozostaje 1,6% dzieci, a samotnych ojców – 1,4%.

Rodziny z 1 dzieckiem stanowiły 46,9%, z 2 dzieci – 36,2%, a z trojgiem lub większą liczbą dzieci – 16,9% omawianych rodzin. Struktura rodzin według liczby dzieci różni się w zależności od typu rodziny. Jedyne w rodzinach z małżeństwem jedno dziecko pozostaje na utrzymaniu mniej niż połowy małżeństw (42,5%); w pozostałych przypadkach dominują rodziny z jednym dzieckiem na utrzymaniu. Rodziny mieszkające w miastach mają przeciętnie mniej dzieci na utrzymaniu – 1,64 w porównaniu z ludnością mieszkającą na wsi – 2,01 (dla porównania: w 1988 roku było odpowiednio – 1,74 i 2,10 dzieci). Na wsi co czwarta rodzina pełna ma na utrzymaniu 3 lub większą liczbę dzieci. W rodzinach niepełnych oraz w rodzinach wszystkich typów w miastach troje lub większą liczbę dzieci na utrzymaniu ma niewielki odsetek rodzin.

Rodziny z dziećmi w gospodarstwach domowych według typów oraz liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu w 2002 r.

Typ rodziny	Rodziny z dziećmi ogółem	Rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu	Rodziny według liczby dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu				Przeciętna liczba dzieci do lat 24
			razem	1	2	3 i więcej	
	w tysiącach			w odsetkach			
Polska	8 001,1	1 921,7	6 079,4	46,9	36,2	16,9	1,78
Małżeństwa	5 860,3	1 005,5	4 854,8	42,5	38,9	18,6	1,85
Partnerzy	110,7	11,6	99,1	54,2	28,2	17,6	1,75
Samotne matki	1 798,3	779,0	1 019,3	64,9	26,0	9,1	1,48
Samotni ojcowie	231,8	125,6	106,3	69,6	22,8	7,6	1,41
Miasta	4 984,4	1 190,0	3 794,4	52,1	36,1	11,8	1,64
Małżeństwa	3 511,2	609,9	2 901,3	47,6	39,4	13,0	1,70
Partnerzy	78,1	8,6	69,5	57,8	27,8	14,4	1,65
Samotne matki	1 241,3	492,9	748,4	70,0	25,6	7,4	1,43
Samotni ojcowie	153,8	78,7	75,2	72,8	21,8	5,4	1,34
Wieś	3 016,7	731,7	2 285,0	38,3	36,4	25,3	2,01
Małżeństwa	2 349,1	395,6	1 953,5	34,8	38,1	27,1	2,08
Partnerzy	32,6	3,0	29,6	45,8	29,2	25,0	1,98
Samotne matki	557,0	286,2	270,9	59,3	26,9	13,8	1,62
Samotni ojcowie	78,0	46,9	31,1	62,0	25,1	12,9	1,57

Rodziny z dziećmi według typów

Rodziny zrekonstruowane

Po raz pierwszy w historii spisów – w NSP 2002 ustalano liczbę rodzin z dziećmi, w których tylko jedno z opiekunów jest naturalnym rodzicem przynajmniej jednego dziecka. Rodziny te ze względu na dzieci nazwano rodzinami zrekonstruowanymi. Badanie tego tematu zaleciły ONZ i Unia Europejska w związku z obserwowaną nietrwałością rodzin, zmianami partnerów, powodującymi, że coraz mniej dzieci ma szansę okres do pełnoletności przeżyć w rodzinie pierwotnej, tj. z obojgiem rodziców naturalnych (biologicznych).

Na podstawie uzyskanych informacji stwierdzono, że w 107,7 tys. rodzin przynajmniej jedno z dzieci nie było dzieckiem wspólnym aktualnych opiekunów; 73,3 tys. omawianych rodzin stanowiły małżeństwa, a 34,4 tys. partnerzy z dziećmi. W miastach żyło 70,3 tys. (tj. 65,2%) rodzin zrekonstruowanych, a na wsi 37,4 tys.

W omawianych rodzinach wychowywało się 226,7 tys. dzieci w wieku poniżej 18 lat, z tego 130,6 tys. (tj. 57,6%) stanowiły dzieci, dla których była to rodzina zrekonstruowana. Pozostałe dzieci były dziećmi wspólnymi małżonków lub partnerów.

Największą grupę dzieci żyjących z jednym rodzicem naturalnym i drugim przybranym – 56,3% stanowiły dzieci w przedziale wieku 7-14 lat oraz w wieku 15-17 lat – 25,7%. Znacznie mniej było dzieci w wieku 3-6 lat – 12,8% oraz w wieku 0-2 lat – 5,2%. Może to oznaczać, że większość rodzin zrekonstruowanych powstaje wtedy, gdy dzieci są w wieku szkoły podstawowej.

Rodziny z dziećmi w wieku 13 – 24 lata kontynuującymi naukę

Spośród 6079,4 tys. rodzin z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu wyodrębniono grupę 3467 tys. rodzin z dziećmi wieku 13-24 lata. Ta subpopulacja była rozpatrywana pod kątem czynników determinujących podejmowanie przez dzieci dalszego kształcenia na poziomie ponadpodstawowym.

Zgodnie z oczekiwaniami, spis 2002 potwierdził, że wraz z wiekiem maleje liczba osób kontynuujących naukę – od prawie 100% w wieku 13-14 lat, 87% w wieku 15-19 lat do 44% w grupie 20-24 lata. Zatem interesującymi wydały się pytania czy decydującym czynnikiem wpływającym na kontynuowanie nauki jest wielkość rodziny – a w szczególności liczba dzieci, czy typ rodziny (pełna/niepełna), poziom wykształcenia rodziców, czy może miejsce zamieszkania (miasto/wieś).

Porównanie struktury ogółem dla miast i wsi wskazuje na niewielkie zróżnicowanie. W miastach w rodzinach z jednym dzieckiem w wieku 13-24 lata na utrzymaniu – 86% dzieci kontynuuje naukę, zaś na wsi 81,7% dzieci. Nie podjęły dalszego kształcenia dzieci z 13,2% rodzin w miastach oraz 17,5% rodzin na wsi. Wśród rodzin z 2 i więcej dzieci uczy się przynajmniej jedno dziecko w 97% rodzin w miastach i w 95,8% na wsi.

Większe dysproporcje dotyczą nauki wszystkich dzieci z rodzin z 2 i większą liczbą dzieci. W miastach uczą się wszystkie dzieci w 76,9% rodzin, zaś na wsi 69,3%. Przedstawione dane dla rodzin z 2 i większą liczbą dzieci stanowią pewne uśrednienie. Pogłębiając analizę można przyrzeć się tej subpopulacji w zależności od liczby dzieci.

W miastach w 79, 3% rodzin z 2 dzieci – uczą się obydwójce, zaś na wsi w 74,1%. Nie podejmuje dalszej nauki żadne dziecko z 3,2% rodzin w miastach i 5% rodzin na wsi. Dla rodzin większych – z 3 dzieci lub z 4 i więcej dzieci, różnice między miastem a wsią są podobne.

Powyższa analiza wskazuje, że liczba dzieci w rodzinie w nieco większym stopniu wpływa na zróżnicowanie odsetka rodzin z dziećmi kontynuującymi naukę, zarówno w miastach jak i na wsi, co może się wiązać z trudniejszą sytuacją materialną rodzin wielodzietnych.

Jednak wydaje się, że znaczącym czynnikiem różnicującym jest typ rodziny. Zgodnie z powszechnymi odczuciami w rodzinach pełnych (małżeństwa lub partnerzy z dziećmi) dzieci częściej podejmują dalszą naukę, niż w rodzinach niepełnych (matka lub ojciec z dziećmi).

Dane dla Polski ogółem pokazują, że w 85,8% rodzin pełnych z jednym dzieckiem – dziecko kontynuuje naukę, zaś w rodzinach niepełnych w 79,6%. Im więcej jest dzieci na utrzymaniu w rodzinie, tym większe jest zróżnicowanie między rodzinami pełnymi a niepełnymi. W rodzinach pełnych z 2 dzieci obydwójce dzieci uczy się w 78,3% rodzin, a w 69,6% rodzin niepełnych. Podobnie kształtuje się struktura rodzin wielodzietnych – z 3 lub 4 i więcej dzieci.

Rodziny z dziećmi w wieku 13 – 24 lata według typu rodziny i liczby dzieci kontynuujących naukę

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasta			Wieś		
	ogółem	rodziny pełne	rodziny niepełne	razem	rodziny pełne	rodziny niepełne	razem	rodziny pełne	rodziny niepełne
Ogółem (w tys.)	3467,0	2903,9	563,1	2211,7	1796,4	415,3	1255,3	1107,5	147,8
	w odsetkach								
Rodziny z 1 dzieckiem uczącym się	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uczącym się	84,6	85,8	79,6	86,0	87,2	81,6	81,7	83,2	73,1
nie uczącym się	14,6	13,4	19,5	13,2	12,0	17,4	17,5	16,1	25,9
Rodziny z 2 dziećmi uczy się przynajmniej jedno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym :	96,0	96,4	93,0	96,6	97,0	94,2	94,9	95,4	90,3
oboje	77,3	78,3	69,6	79,3	80,4	72,2	74,1	75,2	63,5
żadne nie uczy się	3,9	3,5	6,8	3,2	2,9	5,6	5,0	4,5	9,6
Rodziny z 3 dziećmi uczy się przynajmniej jedno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym :	98,1	98,3	96,2	98,4	98,7	96,8	97,8	98,0	95,5
wszystkie	62,9	64,2	51,7	66,2	67,8	54,4	60,3	61,3	48,4
żadne nie uczy się	1,9	1,7	3,7	1,5	1,3	3,1	2,2	2,0	4,4
Rodziny z 4 i więcej dzieci uczy się przynajmniej jedno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym :	99,1	99,2	98,4	99,2	99,3	98,5	99,1	99,1	98,3
wszystkie	41,4	42,7	30,4	45,5	47,7	33,2	39,4	40,5	28,2
żadne nie uczy się	0,9	0,8	1,5	0,7	0,6	1,4	0,9	0,8	1,6

Uwaga: W tablicy pominięto rodziny, o których brak jest danych o liczbie uczących się dzieci.

Szczególnie niekorzystna sytuacja występuje wśród rodzin niepełnych zamieszkałych na wsi. Wśród rodzin wiejskich z 1 dzieckiem, dziecko kontynuuje naukę w 73,1% rodzin, podczas gdy w miastach w 81,6% rodzin. Rodziny niepełne na wsi z 2 i większą liczbą dzieci podejmujących dalszą naukę stanowią 58,6% wszystkich rodzin niepełnych na wsi, w miastach – 69,3%.

Innym czynnikiem, którego wpływ na strukturę rodzin z dziećmi kontynuującymi naukę badano w spisie jest poziom wykształcenia rodziców. Wyodrębniono rodziny, w których co najmniej jedno z rodziców ma wykształcenie średnie lub wyższe oraz pozostałe rodziny. W rodzinach z 1 dzieckiem o wyższym poziomie wykształcenia rodziców uczy się 89,9% dzieci, w pozostałych rodzinach 76,0%. W rodzinach z 2 i więcej dziećmi uczą się wszystkie odpowiednio z 82,4% i 61,4% rodzin. Podobna prawidłowość utrzymuje się, niezależnie od typu rodziny, liczby dzieci oraz miejsca zamieszkania.

Rodziny z dziećmi wieku 13 – 24 lat według typu rodziny, poziomu wykształcenia rodziców i liczby dzieci kontynuujących naukę

Wyszczególnienie	Rodziny, w których przynajmniej jedno z rodziców ma wykształcenie co najmniej średnie			Pozostałe rodziny		
	ogółem	rodziny pełne	rodziny niepełne	ogółem	rodziny pełne	rodziny niepełne
Ogółem (w tys.)	2100,7	1793,2	307,5	1366,3	1110,7	255,6
	w odsetkach					
Rodziny z 1 dzieckiem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uczącym się	89,9	90,5	87,2	76,0	77,8	69,8
nie uczącym się	9,4	8,8	12,0	23,1	21,4	29,1
Rodziny z 2 dzieci	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uczy się przynajmniej jedno	98,0	98,1	96,8	92,7	93,4	88,7
w tym :						
oboje	84,2	84,7	80,2	66,1	67,5	57,5
żadne nie uczy się	1,9	1,8	3,1	7,1	6,5	11,0
Rodziny z 3 dzieci	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uczy się przynajmniej jedno	99,3	99,3	98,7	96,9	97,2	94,7
w tym :						
wszystkie	74,5	75,0	67,8	52,0	53,4	42,1
żadne nie uczy się	0,7	0,6	1,2	3,0	2,7	5,2
Rodziny z 4 i więcej dzieci	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
uczy się przynajmniej jedno	99,7	99,7	99,3	98,8	98,9	98,1
w tym :						
wszystkie	58,8	59,4	51,4	32,4	33,5	24,4
żadne nie uczy się	0,3	0,3	0,6	1,2	1,1	1,8

Uwaga: W tabelicy pominięto rodziny, dla których brak jest danych o liczbie uczących się dzieci.

Reasumując, najmniejszy wpływ na zróżnicowanie struktury rodzin z dziećmi kontynuującymi naukę ma miejsce zamieszkania. Obserwowany znaczny wzrost migracji z miasta na wieś oraz niewątpliwie rosnące aspiracje zawodowe przynajmniej części młodzieży wiejskiej powodują, że – w aspekcie podejmowania dalszej nauki przez dzieci – maleją różnice między rodzinami zamieszkałymi w mieście a rodzinami wiejskimi.

Pozostałe czynniki – typ rodziny i liczba dzieci wyraźnie wpływają na możliwości zapewnienia dzieciom warunków do dalszej nauki. Wydaje się, że bardzo duże znaczenie ma poziom wykształcenia rodziców. Szczegółowe dane pokazują, że im wyższy poziom wykształcenia osiągnęli rodzice, tym wyższy jest odsetek przypadków, że wszystkie dzieci kontynuują naukę na poziomie ponadpodstawowym.

RODZINY W GOSPODARSTWACH ZBIOROWYCH

W spisie 2002 roku – po raz pierwszy od 24 lat – wyodrębniano rodziny w gospodarstwach zbiorowych. Z założenia ograniczono badanie tylko do niektórych rodzajów obiektów zbiorowego zakwaterowania: domów studenckich i asystenckich, hoteli pracowniczych, domów pomocy społecznej dla emerytów i osób starszych, domów pomocy społecznej dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi i obiektów dla bezdomnych.

Rodziny w gospodarstwach zbiorowych według rodzaju obiektu zbiorowego zakwaterowania i typu rodziny

Wyszczególnienie	Ogółem	Rodzaj obiektu					
		domy studenckie	hotele pracownicze	domy pomocy społecznej dla		schroniska dla bezdomnych, noclegownie	pozostałe obiekty zbiorowego zakwaterowania
				emerytów i osób starszych	samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi		
w tysiącach							
Ogółem	7,39	2,43	2,49	0,77	0,57	0,55	0,58
Małżeństwa razem	4,85	1,86	1,79	0,67	0,02	0,15	0,38
Małżeństwa bez dzieci	2,20	0,95	0,43	0,66	0,00	0,03	0,14
Małżeństwa z dziećmi	2,65	0,91	1,36	0,01	0,01	0,12	0,24
Partnerzy razem	0,65	0,31	0,17	0,01	0,01	0,09	0,06
Partnerzy bez dzieci	0,42	0,27	0,08	0,01	-	0,02	0,04
Partnerzy z dziećmi	0,23	0,04	0,09	0,00	0,01	0,07	0,02
Matki z dziećmi	1,80	0,24	0,51	0,09	0,54	0,30	0,13
Ojcowie z dziećmi	0,09	0,02	0,02	0,01	0,00	0,01	0,01
w odsetkach							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Małżeństwa razem	65,7	76,5	71,7	86,0	3,2	27,1	65,6
Małżeństwa bez dzieci	29,8	38,9	17,1	84,9	0,7	5,8	23,6
Małżeństwa z dziećmi	35,9	37,6	54,6	1,2	2,5	21,3	42,0
Partnerzy razem	8,8	12,7	6,9	1,7	1,6	16,1	10,5
Partnerzy bez dzieci	5,7	10,9	3,4	1,6	-	4,0	6,9
Partnerzy z dziećmi	3,1	1,7	3,5	0,1	1,6	12,1	3,6
Matki z dziećmi	24,3	9,8	20,5	11,0	94,7	54,3	21,5
Ojcowie z dziećmi	1,2	1,0	0,9	1,3	0,5	2,5	2,4

Ogółem w gospodarstwach zbiorowych spisano 7391 rodzin, w tym prawie 34% stanowiły rodziny zamieszkałe w hotelach pracowniczych, 33% w domach studenckich i asystenckich i ponad 15% łącznie w domach dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi i w obiektach dla bezdomnych.

Wśród spisanych rodzin ponad 60% stanowiły małżeństwa (w tym prawie 36% małżeństw miało dzieci), 24% samotne matki z dziećmi, prawie 9% partnerzy (w tym 3% z dziećmi) i 1% samotni ojcowie z dziećmi.

Najwięcej małżeństw z dziećmi było w hotelach pracowniczych (prawie 55%) i w domach studenckich i asystenckich (prawie 38%). Samotne matki z dziećmi to głównie mieszkanki domów pomocy społecznej dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi.

Związków partnerskich stosunkowo najwięcej było w domach studenckich i asystenckich – prawie 13% i w obiektach dla bezdomnych, ale tu więcej było partnerów z dziećmi.

Ogółem w rodzinach w gospodarstwach zbiorowych było 7 463 dzieci, co oznacza, że przeciętnie na jedną rodzinę przypadało jedno dziecko, ale w domach pomocy społecznej dla samotnych kobiet w ciąży lub z małymi dziećmi średnio na rodzinę przypadało 1,9 dziecka i w obiektach dla bezdomnych – 1,8 dziecka.

Dla porównania w 1978 roku spisano ogółem 23238 rodzin; prawie 80% rodzin zamieszkiwało w hotelach pracowniczych; małżeństwa z dziećmi stanowiły 53% rodzin; 10% – matki z dziećmi, 1% ojcowie dziećmi i prawie 36% małżeństwa bez dzieci.